

O literárnovednej škole Františka Miku (K životnému jubileu jej zakladateľa)

„Posledným sugestívnym teoretikom, ktorý založil aj literárnovednú školu, bol František Miko. Takmer celá produktívna časť strednej generácie slovenskej literárnej vedy prešla jeho školením alebo aspoň jeho vplyvom,“ – takto zhodnotil zástoj Františka Miku (nar. v Lipanoch 13. apríla 1920) v slovenskej literárnej vede Milan Hamada (v rozhovore s J. Bžochom – Výskum slovenskej literatúry dnes, in: Národná obroda, 22. marca 1994).

A tu je niekoľko svedectiev o Mikovej „učiteľskej misii“ z pohľadu jej účastníkov:
„Prof. Miko začal s kolektívom nerovnako vedecky vyspelých jednotlivcov, a preto na začiatku nás učil metodológii vedeckej práce, aby tak postupne vyrovnával rozdiely medzi jednotlivcami. Dokázal však spojiť učenie sa vedeckej práci s učením sa novým aspektom. Tak sa postupne emancipovali jednotlivci z hľadiska vedomostí i pracovného výkonu. Nové myšlienky vznikali v spoločných diskusiách, ktorých iniciátorom bol F. Miko. Individuálnu prestíž nahradil pocit vedeckej spolupatričnosti,“ – A. Popovič v rozhovore s F. Kolim Nové cesty literárnovedných výskumov (in: A. Popovič: Komunikačné projekty literárnej vedy, Nitra, 1983).

„S osobnosťou Františka Miku v dvojjedinej funkcii vedca a pedagóga som sa stretávala počas troch rokov na aspirantskom seminári v Literárnovednom ústave SAV. Pamätám si z nich tak trochu zmiešaný pocit. Trochu napätia a veľa zvedavosti. A potom pocit, že treba presne formulovať, ak chce človek zmysluplne prehovoriť. (...) na tých seminároch (...) bol prof. Miko verným obrazom svojho diela – presný a prísny, súčasne však nekonečne prístupný lákavej a láskavej vedeckej náhode, ktorá sa nevyučovala s nenáhodnou systémosťou jeho cieľavedome postaveného výskumu a ktorá logicky spolufungovala v procese poznávania nových článkov vo veľkom systéme diela,“ – Z. Prušková v príspevku k sedemdesiatke F. Miku (in: Slovenská literatúra, roč. 37, 1990, č. 3).

„S Františkom Mikom sa bolo treba rozprávať aj o ‚inom‘ a najmä ‚ináč‘. Okrem toho bolo treba pri ňom aj nonverbálne konať, čosi zakúšať a veľa, veľa mlčať. A cez to i pomimo toho si riešiť situáciu vlastného vedomia, životného sveta, prežívania...,“ – L. Plesník v odpovedi na otázku ‚Prečo estetika inakosti‘ – v úvode svojej rovnomennej monografie, Nitra, 1998.

Mikova literárnovedná škola bola a stále je venovaná kľúčovej otázke každej literárnovednej i literárno výchovnej práce – otázke rozboru literárneho diela. Jej hlavným znakom je snaha nájsť takú metódu tohto rozboru, ktorá by bola nielen dostatočne preni-

kavá, ale ktorá by aj čo najviac zodpovedala povahe samotného diela. Ako zavše uvádza sám F. Miko, záujem vypracovať takúto metódu bol uňho motivovaný jeho osobným sklamaním z toho, že to, ako sa literárne dielo vysvetľuje vedecky, sa rozchádza s tým, ako ho poznávame pri čítaní. A tak postoj, ktorý v tejto veci zaujal, nadobudol podobu rozhodnutia vysvetľovať literárne dielo vo vede zásadne z úrovne čítania. Z neho odvodil aj svoj, možno povedať, celoživotný výskumný program: čítanie, čitateľský zážitok, vysvetľovanie čitateľského zážitku.

Tri svedectvá, ktoré sme si dovolili postaviť na začiatok tejto jubilejnej state, majú dokumentovať skutočnosť, že sa F. Mikovi do realizácie tohto programu podarilo zapojiť aj ďalších bádateľov, predovšetkým z radov adeptov literárnej vedy, a že sa tak dialo na „troch“ rozličných literárnovedných pracoviskách: v Nitre, na niekdajšej Pedagogickej fakulte – v Kabinete literárnej komunikácie, a na dnešnej Univerzite Konštantína Filozofa – v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie, a medzitým v Bratislave, v niekdajšom Literárnovednom ústave SAV, a to vždy vtedy, keď sa na týchto pracoviskách sformovala skupina pracovníkov v takej záujmovej konštelácii, že sa stala pre nich jeho koncepcia literárnovedného výskumu potrebná a prítlačivá.

Napríklad vtedy, keď v druhej polovici šesťdesiatych rokov prichádzal F. Miko do Nitra – na vysokoškolskú prípravku učiteľov literatúry –, nastal okamih vzácnnej zhody medzi záujmami literárnej vedy a potrebami vyučovania literatúry; a to práve vo veci vypracovania „teoreticky fundovanej, systematickej metódy rozboru literárneho textu, ktorá by sa dala účelne a pohotovo používať v pedagogickej, literárnovednej a literárnokritickej praxi“. V tom čase F. Miko stál na prahu svojej päťdesiatky a zrejme pracoval na štúdiách, ktoré tvoria obsah jeho knihy *Estetika výrazu*. Mimochodom, táto kniha, vydaná SPN v roku 1969, je prvou v rade „nitrianskych“ publikácií označovaných ako *Štúdie Kabinetu literárnej komunikácie*. Skoršou publikáciou je už len prvé číslo zborníka *O interpretácii umeleckého textu* (1968), ktorý obsahuje materiály z prvej nitrianskej konferencie o interpretácii literárneho textu. Práve dátum konania tejto konferencie (26. – 29. septembra 1967) sa považuje za faktický zrod nitrianskeho Kabinetu literárnej komunikácie (oficiálne bol KKK ustanovený v marci 1968 – ako pracovisko, ktorého „úlohou je výskum teoretických problémov literárnej komunikácie z aspektov literárnej vedy, jazykovedy, filozofie, sociológie, psychológie, logiky, pedagogiky a čitateľskej praxe“).

V zamyslení sa pri príležitosti šesťdesiatych piatych narodenín Jána Kopála (1925 – 2000), ďalšieho zo zakladateľov tohto kabinetu, na vtedajšiu atmosféru F. Miko spomína takto: „Na informatívnom stretnutí budúcich zúčastnených strán na Pedagogickej fakulte v Nitre v júni 1967 prebehla iskra vzájomného porozumenia a spojenia. Vec sa pritom spontánne a prirodzene ocitla v rukách Jána Kopála. A v týchto rukách to išlo ako na objednávku. Okamžitá myšlienka na konferenciu v septembri 1967 – teda neuveriteľné tri mesiace. Konferencia sa uskutočnila presne podľa programu.“ Fakt dodržania „programu“ znamená, že sa tejto konferencie zúčastnili hostia z Poľska – J. Sławiński, A. Okopień-Sławińska, L. Pszczołowska. Prirodzene, boli na nej prítomní aj bádatelia zo Slovenska („ako gestorská stránka“) a „predovšetkým nitrianska ekipa: J. Kopál, Š. Knotek, P. Plutko, J. Holý, T. Žilka, skupina, ktorá bola potom v roku 1970 kolektívne postihnutá“. (Bližšie F. Miko: *Cesta za poznaním*. Namiesto úvodu zamyslenie sa pri

životnom jubileu Jána Kopála. In: J. Kopál: *Recepčno-interpretáčn e poznanie textov pre deti*. Nitra, 1990.)

V čase konania prvej konferencie o interpretácii literárneho textu v Nitre však k „nitrianskej ekipe“ už patril aj sám F. Miko, aj A. Popovič. Obaja v tom čase ale pôsobili v Nitre „iba“ externe, obaja boli totiž kmeňovými pracovníkmi vo vtedajšom  stave svetovej literatúry a jazykov SAV v Bratislave. A čo sa týka poľských literárnych vedcov, v prvej etape existencie nitrianskeho pracoviska boli na n m vtedy často organizovaných vedeckých podujatiach prítomn  opakovane a viacer . F. Miko tento fakt s odstupom času vyzdvihol slovami „poľsk  hostia prišli s darom“, ktorým boli – podľa neho – dva pojmy: pojem komunikácie a pojem interpretácie. Je zaujímav , že on sám bol spočiatku k pojmu interpretácia dost' obozretn , ako o tom sved t  t to formulácia z jednej jeho výskumnej správy z roku 1973: „Rozbor textu sa in  v súčasnej vede o literatúre vol  aj interpretácia textu. N   výskum sa tomuto termínu nevyhýbal (porov. edíciu Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnych metodík O interpretácii umeleckého textu), no pre ist  nežiaduce asociácie mu nedáva v lu n  prednosť a pou iva aj termín analýza literárneho textu ( tylistická, resp. v razov  analýza literárneho textu).“ Postupom času však aj on prijíma tento pojem „za svoj“ a v štúdii *Interpretácia v systéme recepcie* (in: *Slovensk  literatúra*, roč. 35, 1988, č. 2) „prizná“, že problematika interpretácie sa rozvíja aj na nitrianskom pracovisku, avšak „integrálne od empirického základu“ (to znamená, že nie v intenciách hermeneutickej tradície).

Empirick  prístup k textu, jeho bezprostredn  pozorovanie, uzemnenie každého pozorovania v jeho jazykovej rovine, tvorba pojmov, tzv. výrazových kategórií vyjadrujúcich charakter textu (textu vôbec) a vystihuj cich zároveň špecifikum literárneho textu, jeho v razov , estetick  vlastnosti, zachovávanie štruktúrnych súvislostí medzi pojmami, tak týmito z asadami sa F. Miko riadil pri vypracov van  svojej jedinečnej výrazovej koncepcie štýlu. Jej prv  verzie predstavil knižne v publikáciách: *Estetika výrazu. Teória výrazu a  t l* (1969), *Text a  t l*. K problematike literárnej komunikácie (1970) a *Od epiky k lyrike.  tylistick  prierezy literatúrou* (1973).

V týchto knihách, ako aj v mnohých d' l ch publikáciách sa F. Mikovi podarilo nab rat' nejuden stereotyp pretrvávajúci dovtedy tak v literárnej vede, ako i v jazykovede. Napríklad hned' v súvislosti s pojmom  t l, v ktorom našiel nástroj na vysvetlenie jedinečnosti literárneho diela i na uchopenie spôsobu jeho existencie. Podarilo sa mu to však len v ďaka tomu, že roz iril obsah samotného pojmu  t l, z u ene chápaného len ako jazykov  záležitosť textu, a to o zložku tem tick , pretože práve v nej sa realizujú tie v razov  kategórie, ktoré ru ia za estetick  kvality literárneho textu, za jeho umeleck  hodnotu. V súvislosti s týmto krokom sa však Mikovi nedostalo pochopenia od celej literárnovednej verejnosti: do z ujm vej oblasti literárnej vedy – do estetiky literárneho diela – prichádzal totiž zo strany jazykovedy (v rokoch 1956 –1969 bol zamestnancom košickej pobočky J LE  SAV a monografiou *Rod,  slo a p d podstatných mien*, 1962; kapitolami *Podstatn  men  a Príslovky v kolektívnom diele Morfológia slovenského jazyka*, 1966; či knihou *The Generative Structure of Slovak Sentence. Adverbials*, The Hague – Paris, 1972 sa etabloval naozaj ako jazykovedec) a pr tom začal pozornosť literárnej vedy p tat' k materiálu, v ktorom sa realizujú estetick  kvality literatúry, jej odlišnosť od iných

druhov umenia, čiže k jazyku, reči (dovtedy si na výskum jazyka prednostne nárokovala jazykoveda).

Vráťme sa však do Nitry, kde sa koncom šesťdesiatych rokov od práve sa rozbiehajúceho výskumu základných vlastností literárneho diela očakávalo, že prispeje k vypracovaniu efektívnej metódy jeho rozboru, použiteľnej aj pri literárnej výchove v škole. Tu treba povedať, že F. Mikovi, ktorý dal nitrianskej skupine na tento účel k dispozícii svoju výrazovú koncepciu štýlu, však problémy s literatúrou v škole neboli celkom neznáme: sám totiž viac ako 10 rokov (od ukončenia štúdia slovenčiny a filozofie na univerzite v Bratislave v r. 1945) pôsobil práve ako učiteľ slovenčiny na rozličných typoch a stupňoch škôl v Prešove a jeho najbližšom okolí. A čo sa týka samotnej interpretačnej metódy, v tom čase sa ešte nevypracúvala vo forme explicitnej teórie, ale sa „testovala“ v praktických analýzach a interpretáciách literárnych textov. Ako „osobnostná opora“ pritom slúžil Mikov výrazový model textu. Napokon, spresňovanie, dopĺňanie a korigovanie výrazových kategórií priamo pod Mikovým vedením bolo v tom čase hlavným cieľom výskumu. Vo chvíli, keď však došlo pritom k „emancipácii jednotlivcov“, dochádza k zmene aj v samotnom výskumnom programe a úlohou dňa sa stáva výskum tzv. medzitekstových vzťahov a literárnej metakomunikácie.

F. Miko sa aj za týchto okolností ďalej venuje predovšetkým svojej výrazovej sústave a „doťahuje“ ju do ďalších významných súvislostí – prekladových (v knihe *Štýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej štylistiky*, 1976), textotvorných (v knihách *The Programme of the Texte*, 1978; *Text, Style, Communication*, 1978), komunikačných (v knihe *Tvorba a recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia*, spoluautor A. Popovič, 1978), poetologických (v knihe *Hra a poznanie v detskej próze*, 1980), hodnotových a vývinových (v knihe *Hodnoty a literárny proces*, 1982). A zároveň sa venuje svojim pracovným povinnostiam v Literárnovednom ústave SAV v Bratislave, v ktorom bol zamestnaný od r. 1973 a od r. 1975 vedúcim oddelenia teórie literatúry. S týmto obdobím jeho vedeckej činnosti je spätý vznik jeho monografie *Poézia, človek, technika* (1979) i vznik kolektívnej knižnej publikácie *Vedeckotechnická revolúcia a literatúra* (1982). Kolektívny charakter má aj ďalšia kniha z bratislavského obdobia – ide o *Súradnice literárneho diela* (1986), do ktorých F. Miko prispel hneď dvoma časťami: jedna má názov *Literárna teória a spoločenská prax*, druhá *Lyrika a problémy jej výskumu*. A o tú druhú nám práve ide, pretože spolu s ďalšími publikáciami z toho obdobia – *Verš v recepcii* (1985) a *Analýza literárneho diela* (1987) – prezentuje Mikov záujem o základné náležitosti lyriky. Vrcholom tohto jeho záujmu je potom monografia *Umenie lyriky. Od obrazu k zmyslu* (1988), v ktorej sú „veci lyriky, to jest jej štruktúra a funkcia“ preformulované v perspektíve recepcie. K pracovným povinnostiam F. Miku v LVÚ patrilo v tom čase aj vedenie aspirantských seminárov – seminárov, ktoré V. Mikula neskôr označí za jednu zo svetlých kapitol tohto ústavu (v odpovedi na otázku „Čo mi dalo stretnutie s F. Mikom“, in: *Slovenská literatúra*, roč. 37, 1990, č. 3, s. 290).

Keď sa v polovici osemdesiatych rokov F. Miko – teraz ako šesťdesiatpäťročný – opäť ujíma v Nitre vedeckej iniciatívy, hlavný dôraz kladie na fakt recepcie literárneho diela, na dosah tohto faktu na vysvetľovanie povahy diela i spôsobu jeho existencie. Sám pritom zisťuje, že literárne dielo existuje iba vo vedomí čitateľa, teda iba vtedy, keď sa

receptuje, keď sa číta. Z tejto skutočnosti vyvodzuje jadro svojej koncepcie recepcie – tézu o recepčnom bytí literárneho diela. K uvedomelej formulácii tejto tézy sa dostal, samozrejme, postupne – prvými jej náznakmi boli práve pojmy výrazových kategórií a výrazových vlastností literárneho textu i pojem čitateľského zážitku, s ktorými sa stretávame v jeho prácach z prvej polovice šesťdesiatych rokov; koncom sedemdesiatych rokov k nej prispela formulácia o jednote textu a komunikácie, podľa ktorej sa na text treba dívať ako na proces samej komunikácie. Paralelne Miko preformulovával aj pojem interpretácie literárneho textu, aby napokon interpretáciu diela predstavil ako konštitutívnu zložku jeho recepcie: „Z duality ‚interpretácia/dielo‘ sa prechádza do módu ‚interpretáciou generované dielo‘. Školský žáner následnej, účelovej interpretácie akoby ‚po diele‘ sa stáva potom niečím pedagogicky účelovým, ‚ad usum delphini‘. Interpretácia vo vlastnom, široko kultúrnom a civilizačnom zmysle je iný, tvorivý, hĺbkový fenomén. Emblémovo sme to naznačili spojením ‚meditáciou k interpretácii‘ – v názve state Kontemplácia k interpretácii. Z novších básní Milana Rúfusa. Citovaná pasáž pochádza z Mikovej state Hĺbkové korene ľudskej komunikácie (in: zb. Rozumieme ľudskej komunikácii?, 1995). Záznam o čítaní Rúfusových básní sa zasa nachádza v súbore Mikových statí Význam, jazyk, semióza (1994). Oba tieto Mikove texty odporúčame do láskavej pozornosti čitateľa našej state – v presvedčení, že spolu s monografiou Aspekty literárneho textu (1989) nateraz najvýstižnejšie reprezentujú spôsob, akým F. Miko uvažuje o skutočnej povahe literárneho diela.

Od polovice deväťdesiatych rokov F. Miko publikuje len sporadicky. To ale neznamená, že nebáda a nepíše. Stále platí to, čo o ňom ešte pri príležitosti jeho osemdesiatych narodenín povedal P. Zajac: „František Miko ostáva totiž v práci aj vtedy, keď z nej už všetci odišli.“ (Slovenská literatúra, roč. 47, 2000, č. 3). Áno, raz do týždňa, vždy vo štvrtok, prof. Miko prichádza z Bratislavy k nám do Nitry. Nevstupuje už do diskusií, nevystupuje na seminároch ani konferenciách, ale zato vytrvalo vedie intenzívne rozhovory s doktorandkami a doktorandmi: učí ich (nás) vysvetľovať základné otázky literatúry!

Vážený pán profesor, ďakujeme!

Mária Valentová